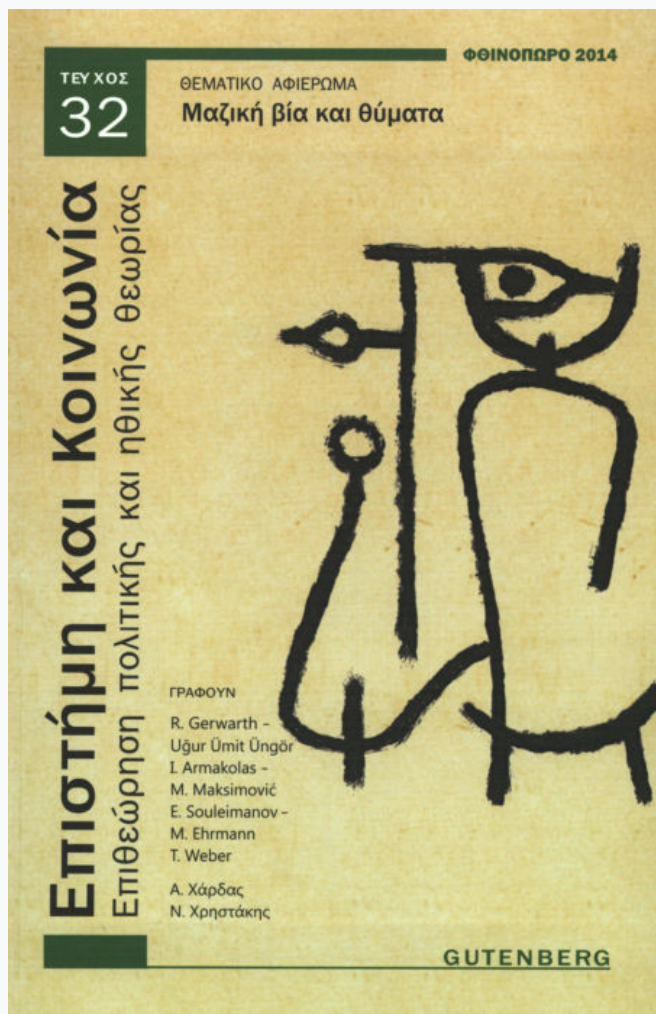

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 32 (2014)

Μαζική βία και θύματα

Χρυσάφης Ι. Ιορδάνογλου, Κράτος και ομάδες συμφερόντων. Μια κριτική της παραδεδεγμένης σοφίας

Αλέξανδρος Παπουτσίης

doi: [10.12681/sas.573](https://doi.org/10.12681/sas.573)

Copyright © 2015, Αλέξανδρος Παπουτσίης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπουτσίης Α. (2015). Χρυσάφης Ι. Ιορδάνογλου, Κράτος και ομάδες συμφερόντων. Μια κριτική της παραδεδεγμένης σοφίας. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 32, 227–232. <https://doi.org/10.12681/sas.573>

Χρυσάφης Ι. Ιορδάνογλου, *Κράτος και ομάδες συμφερόντων. Μια κριτική της παραδεδεγμένης σοφίας*, εκδόσεις Πρόλις, Αθήνα 2014, 134 σελ.

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΒΙΒΛΙΟ του Χρυσάφης Ι. Ιορδάνογλου εντάσσεται σε μια σειρά έργων που αναλύουν τις αιτίες της πολυεπίπεδης ελληνικής κρίσης. Φωτίζει πλευρές που δεν έχουν αναδειχθεί επαρκώς και παρακινεί τον σύγχρονο ερευνητή υποδεικνύοντάς του πεδία στα οποία πρέπει να στραφεί. Ταυτόχρονα με τρόπο απλό και άμεσο οδηγεί τον αναγνώστη στην κατανόηση κυρίως του μεγέθους του προβλήματος με το οποίο καταπιάνεται και του αποτυπώματός του στην πολιτική και οικονομική ζωή της χώρας.

Αναδεικνύει πιο συγκεκριμένα τον κεντρικό ρόλο των ομάδων συμφερόντων και των ομάδων πίεσης στην οικονομική μηχανική της Μεταπολίτευσης και στις κοινωνικές λειτουργίες της. Ο ρόλος αυτός μορφοποίησε νέους συσχετισμούς αποδίδοντάς τους ειδικά χαρακτηριστικά και αυξημένη επιρροή τόσο στη λειτουργία της πολιτικής ζωής όσο και στην οικονομία. Η αυξημένη ισχύς των ομάδων συμφερόντων πέρα από γενεσιουργός αιτία κοινωνικών αδικιών και ανισοτήτων είναι ταυτόχρονα και βασικός παράγοντας αδυναμίας προσαρμο-

γής της χώρας στα νέα δεδομένα. Ως εκ τούτου η συμπερίληψή τους στα δομικά αίτια που οδήγησαν στη χρεοκοπία είναι αναπόφευκτη. Ταυτόχρονα εξετάζεται η σχέση του κράτους και της κοινωνίας των πολιτών και ανατρέπεται η ευρέως διαδεδομένη αντίληψη που θέλει μια δήθεν αδύναμη και ατροφική κοινωνία των πολιτών να επιτρέπει την ύπαρξη ενός ισχυρού, με την έννοια του υπερτροφικού, κράτους.

Στο πρώτο μέρος του βιβλίου παρουσιάζεται η δυσκολία μετάβασης από αυτό που εύστοχα ονοματίζει ο συγγραφέας 'μεταπολιτευτικό κοινωνιολογικό παράδειγμα' σε μια νεωτερική κοινωνία με άξονα το γενικό συμφέρον, το συλλογικό καλό. Η εν λόγω μετάβαση εμποδίζεται συστηματικά από εκείνους που όντας ευνοημένοι διαθέτουν ισχυρότερη 'φωνή' έναντι όσων έχουν μεγαλύτερη ανάγκη. Η βασική παραδοχή που συγκροτεί το παράδειγμα αυτό —την οποία αποδομεί ο συγγραφέας— είναι πως η συμμετοχή των μαζών στην πολιτική περνά αποκλειστικά μέσω των πελατειακών σχέσεων. Επιχειρείται να εξηγηθούν αλλά και να αποδοθούν σε αυτό το χαρακτηριστικό περισσότερα από όσα είναι δυνατό. Μέσα όμως σε αυτή την αδρή γενίκευση υποκρύπτονται σημαντικές πτυχές καθώς συγγέονται συμπτώματα και

παθογένειες. Ο συγγραφέας βεβαίως δεν αμφισβητεί την ύπαρξη πελατειακών σχέσεων, σημειώνει όμως πως η ενιαία αντιμετώπιση του φαινομένου περισσότερο συσκοτίζει παρά επεξηγεί.

Με μια σειρά ευδιάκριτων και επεξηγηματικών παραδειγμάτων ο Ιορδάνογλου αποδεικνύει πως ο βασικός ισχυρισμός περί διάκρισης πελατειακών σχέσεων είναι αληθής παρά την απουσία του από τη δημόσια συζήτηση και τη μη καθολική αποδοχή του. Οι προσωπικές πελατειακές σχέσεις ανάμεσα στο άτομο και στον πάτρωνα με τη μορφή της εξατομικευμένης παροχής/εκδούλευσης είναι δομικά διαφορετικές από ρυθμίσεις που αφορούν ολόκληρες ομάδες. Οι πελατειακές σχέσεις της δεύτερης κατηγορίας διαμορφώνουν 'θεμελιώδεις διαφορές που δεν μπορούν να αγνοηθούν: διαφορετικές σχέσεις ισχύος'. Συμπληρωματικά θα έλεγε κανείς πως οδηγούν σε αυτό που εύστοχα έχει περιγραφεί ως κατακερματισμένο θεσμικό συνονθύλευμα και αφορά το κράτος και τη μειωμένη ικανότητά του να σχεδιάσει στρατηγικά δημόσιες πολιτικές αποκοιμημένες από επιμέρους ρυθμίσεις 'πολιτικής διαπραγμάτευσης'.

Η άκριτη ενσωμάτωση πληθώρας αιτημάτων στο κράτος με τη μορφή προνομιακής μεταχείρισης και ευνοϊκών ρυθμίσεων δια-

μόρφωσε ένα σχεδόν αδιαπέραστο πλέγμα συμφερόντων καθιστώντας με τον τρόπο αυτόν το πολιτικό κόστος της αλλαγής πολλαπλάσιο εκείνου της στασιμότητας. Οδηγούμαστε στο συμπέρασμα πως 'οι πολιτικοί μπορεί θαυμάσια να είναι δέσμιοι ενός θηρίου που είτε οι ίδιοι είτε οι προκάτοχοί τους (από σχέδιο ή ενδοτικότητα) εξέθρεψαν'. Μια συστηματική αποτίμηση των πελατειακών σχέσεων πρέπει να επικεντρώσει σε συγκεκριμένα πεδία ώστε να καταδείξει την επιρροή και το παραγόμενο αποτέλεσμα τους στην πραγματική διάστασή του. Σε διαφορετική περίπτωση η διαδεδομένη αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου ως 'κλειδί που ανοίγει όλες της πόρτες' οδηγεί σε αυθαίρετες γενικεύσεις και εύκολες αναλύσεις.

Έτσι ο συγγραφέας εξετάζει την επίδραση των πελατειακών σχέσεων στην εκλογική συμπεριφορά, στην ποιότητα των κρατικών υπηρεσιών, στον αριθμό των δημοσίων υπαλλήλων και κυρίως στο δημοσιονομικό κόστος αυτού του μεγέθους. Στα δύο πρώτα πεδία —στην εκλογική συμπεριφορά και στην ποιότητα των κρατικών υπηρεσιών— το αποτύπωμα των πελατειακών σχέσεων δεν είναι τόσο έντονο όσο θα ανέμενε κανείς εάν υιοθετούσε τις παραδοχές της κυρίαρχης αφήγησης, καθώς οι υπαρκτές παθογένειες

οφείλονται σε άλλα αίτια. Χαρακτηριστικό της οπτικής που εισάγει ο συγγραφέας είναι η συμπερασματική κατάληξη του συλλογισμού που θέλει τη δημόσια διοίκηση να μη βελτιώνει ριζικά τις επιδόσεις της ακόμη και με ενίσχυση της αξιοκρατίας εφόσον διατηρείται 'το σημερινό modus operandi'. Η χαμηλή ποιότητα της διοίκησης αποδίδεται έτσι στη δομή και στον τρόπο λειτουργίας της (μηχανισμοί κινήτρων και κυρώσεων, ανάληψη και επιμερισμός ευθύνης, μισθολογική εξέλιξη) παρά στην αναξιοκρατία μέσω των πελατειακών σχέσεων.

Στο ζήτημα του αριθμού των δημοσίων υπαλλήλων και του δημοσιονομικού κόστους τους η αντίστοιχη μελέτη των στοιχείων οδηγεί σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Με βάση το μέγεθος, το ελληνικό κράτος μέχρι τη Μεταπολίτευση ήταν μικρό. Αναλαμβάνοντας νέες ευθύνες διογκώθηκε οι πελατειακές σχέσεις όμως συσχετίζονται με ένα μέρος του πλεονάζοντος τμήματος της δημόσιας απασχόλησης. Συνολικά κατά την Γ' Ελληνική Δημοκρατία ο όγκος της δημόσιας απασχόλησης τριπλασιάστηκε και πλέον βρίσκεται κοντά στον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Σε ό,τι αφορά το μισθολογικό κόστος αυτής της απασχόλησης, η περιοδολόγηση της μετεμφυλιακής ιστορίας φανερώνει μια τάση αύξη-

σής του με διακριτές όμως χρονικές ενότητες έξαρσης και ύφεσης του φαινομένου. Η διόγκωση δε των κονδυλίων για μεταβιβαστικές πληρωμές ως υποσύνολο των δημοσίων δαπανών οφείλεται εν πολλοίς στις πιέσεις των κοινωνικών ομάδων και στην ευνοϊκή μεταχείριση που αυτές εξασφάλιζαν εντός ενός παιγνίου πολιτικού προσεταιρισμού και σταθεροποίησης εκλογικών συμπεριφορών. Κάθε φορά που το απαιτούσαν ανάγκες ενσωμάτωσης νέων πληθυσμών ή παγίωσης του πολιτεύματος οι δαπάνες αυξάνονταν υπηρετώντας το πολιτικό αίτημα έναντι του οικονομικού.

Στο δεύτερο μέρος του δοκιμίου ο Ιορδάνογλου επισημαίνει πως και η συζήτηση σχετικά με το μέγεθος του κράτους είναι αποπροσανατολιστική. Η έννοια του υπερτροφικού κράτους είναι συνησταμένη του μεγέθους και της ισχύος που αυτό κατέχει. Οι πιθανοί συνδυασμοί είναι αρκετοί. Μέγεθος και ισχύς δεν ταυτίζονται. Υπάρχουν περιπτώσεις 'μικρών' αλλά ισχυρών κρατών και ακολούθως 'μεγάλων' αλλά ανίσχυρων ή και άβουλων να παρέμβουν στην αυτόνομη έκφραση διαφόρων συλλογικοτήτων και εντέλει της κοινωνίας.

Το μείζον ερώτημα όμως είναι εάν η ελληνική οικονομία, έτσι όπως αυτή έχει δομηθεί, μπορεί να στηρίξει ένα επίπεδο δημο-

σίων δαπανών ακόμη και κοντά στον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αν το ελληνικό κράτος αξίζει αυτούς τους πόρους. Οι παρεχόμενες υπηρεσίες που το τελευταίο προσφέρει αποτιμώνται από τον συγγραφέα ως ακριβές και ταυτόχρονα χαμηλής ποιότητας. Αυτό οδηγεί τον αναγνώστη και τον μελετητή στο ζήτημα της παραγωγικότητας του κράτους και τον απεγκλωβίζει από τη συζήτηση περί μεγέθους.

Και στην ελληνική περίπτωση η ισχύς του κράτους απέναντι στην κοινωνία δεν είναι ευθέως ανάλογη του μεγέθους του. Το προμεταπολιτευτικό κράτος ήταν μικρό αλλά ταυτόχρονα αρκετά ισχυρό καθώς μέσα από σειρά ρυθμίσεων μπορούσε να επιβάλει τη θέλησή του με τρόπο αποφασιστικό. Αντίθετα το κράτος της Μεταπολίτευσης, ως παράγωγο της αλλαγής ισχύος που έλαβε χώρα, χαρακτηρίζεται από ασθενική βούληση. Βούληση που περιοδικά μόνον εκδηλώνεται με τρόπο ρωμαλέο, όταν υπάρχει σημαντικός στόχος ή 'όταν το πράγμα φτάνει στο απροχώρητο'. Το μεταπολιτευτικό κράτος είναι ένα μεγάλο σε σύγκριση με το προηγούμενο κράτος, ταυτόχρονα όμως ανίσχυρο και, το κυριότερο, πάραυτον μέτρια αποτελέσματα.

Η ίδια ανατροπή προκύπτει αν εξετάσει κανείς το ζήτημα της λεγόμενης κομματοκρατίας. Ενώ

η παραδειγματική αντίληψη θέλει τα κόμματα να ελέγχουν ασφυκτικά τις ομάδες συμφερόντων και εν τέλει τη δέηθεν αδύναμη κοινωνία των πολιτών, η πραγματικότητα είναι κάπως πιο σύνθετη. Οι σχέσεις ομάδων συμφερόντων με τα κόμματα είναι αμφίδρομες και πολλές φορές, ιδιαίτερα σε ζητήματα που άπτονται των συμφερόντων των πρώτων (ζητήματα χαμηλής πολιτικής), δεν θα ήταν υπερβολή να ισχυριστεί κανείς πως τα κόμματα έχουν 'αλωθεί' από αυτές τις συλλογικότητες. Αντίθετα η επιρροή των κομμάτων στις ομάδες συμφερόντων είναι περιορισμένη καθώς η όποια υποστήριξη δεν είναι άνευ όρων. Αντί λοιπόν τα κόμματα, ως αναγκαία βαθμίδα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, να λειτουργούν εκπροσωπώντας κοινωνικά, ταξικά συμφέροντα εκπίπτουν στην αντιπροσωπευση αθροίσματος συντεχνικών συμφερόντων ή συμφερόντων ομάδων πίεσης χωρίς μάλιστα καμία ένταξη αυτών σε ένα ευρύτερο στρατηγικό σχέδιο για τη χώρα.

Τέλος στο ζήτημα της κοινωνίας των πολιτών ο Ιορδάνογλου επισημαίνει πως τα συμπεράσματα σχετικά με αυτή καθορίζονται από τον ορισμό της: λόγω του ότι αυτός είναι ελαστικός και ευέλικτος εμφολωρεί υποκειμενικότητα στις κρίσεις. Μια ρεαλι-

στική και κατά το δυνατόν ουδέτερη προσέγγιση της θεματικής αυτής δεν μπορεί να παραβλέψει τις επιπτώσεις της δράσης των οργανωμένων συμφερόντων σε μια σειρά κρίσιμων αποφάσεων που διαμορφώνουν ανισότητες. Η κοινωνία των πολιτών δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ως εγγενώς καλή, ως ασπίδα απέναντι στην κρατική αυθαιρεσία και άρα εξ' ορισμού τα αποτελέσματα της μονομερώς ως θετικά. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω η κρίση περί ατροφίας της ελληνικής κοινωνίας των πολιτών τίθεται σε αμφισβήτηση. Μια ισορροπημένη προσέγγιση θα κατέληγε πως συνυπάρχουν σίγουρα ατροφικά τμήματα με πολύ καλά οργανωμένες ομάδες πίεσης και συμφερόντων.

Ωστόσο ακόμη και οι ομάδες συμφερόντων δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται από τον αναγνώστη ως εξ' ορισμού αρνητικοί παράγοντες καθώς εκείνος που καθορίζει το παραγόμενο από αυτές αποτέλεσμα είναι ο τρόπος συγχρότησης και λειτουργίας τους. Ο συγγραφέας εντοπίζει και θέτει ως κριτήριο, με βάση το οποίο μπορεί να γίνει ένας αρχικός διαχωρισμός των ομάδων συμφερόντων, τις συγχροτητικές αρχές τους. Ευρύτητα και περιεκτικότητα αιτημάτων ή προώθηση στενού συντεχνιακού συμφέροντος; —αυτή είναι η κρίσιμη παράμε-

τρος που μπορεί να κατατάξει μία ομάδα πίεσης ή συμφερόντων σε εκείνες που επενεργούν ευεργετικά για το κοινωνικό σύνολο ή όχι. Χαρακτηριστικά παραδείγματα οι επιπτώσεις των ομάδων πίεσης στο οικονομικό-αναπτυξιακό πεδίο, στην ποιότητα της δημοκρατίας, στην κοινωνική δικαιοσύνη και στη δημόσια διοίκηση όπου υπάρχουν παραδείγματα επωφελούς αλλά και επιβλαβούς δράσης.

Συμπερασματικά το δοκίμιο του Ιορδάνογλου αμφισβητεί την παραδεδομένη σοφία, όπως δηλώνει ευθέως ο υπότιτλός του, υποστηρίζοντας πως μόνον με τα σωστά ερωτήματα και την ενδελεχή έρευνα μπορούν να αποκαλυφθούν οι επιπτώσεις όλων εκείνων των πτυχών που την καθιστούν όντως σοφία. Η ελλιπής πληροφόρηση γύρω από αυτά τα ζητήματα πιθανώς δεν είναι τυχαία. Αντικατοπτρίζει την αυξημένη ισχύ όσων ευνοούνται από την υπάρχουσα κατάσταση. Μια απλή καταγραφή των επιμέρους ευνοϊκών ρυθμίσεων και των επιπτώσεών τους μπορεί να αλλάξει τους όρους της πολιτικής συζήτησης. Μια μετατόπιση της έρευνας σε αυτά τα πεδία και προς αυτή την κατεύθυνση θα περιόριζε δραστικά την αδιαφάνεια, θα συντελούσε τα μέγιστα στην κατανόηση του προβλήματος και θα σχηματοποιούσε τις

αναγκάσιες αλλαγές. Αντίθετα παγιωμένες αντιλήψεις και αναλυτικά σχήματα συνήθως συσκοτίζουν αντί να διαφωτίσουν και το κυριότερο αφήνουν αναλλοίωτες όλες τις εγγενείς παθογένειες. Ο ρόλος των πελατειακών σχέσεων και των ομάδων πίεσης και συμ-

φερόντων είναι μια τέτοια χαρακτηριστική περίπτωση όπου ένα πλέγμα ρηχών βεβαιοτήτων και απλουστεύσεων εμποδίζει την προοπτική αλλαγής και βελτίωσης.

Αλέξανδρος Παπουτσής

Δήμητρα Μακρυνιώτη, *Μικροί μάγειρες στη μικρή οθόνη. Παίζοντας με τη γνώση, την απόλαυση και τον κοινωνικό έλεγχο*, Νήσος, Αθήνα 2014, 154 σελ.

ΕΔΩ ΚΑΙ ΜΙΑ ΔΕΚΑΕΤΙΑ το παγκόσμιο τηλεοπτικό τοπίο ενσωματώνει το νέο γαστριμαργικό πρόταγμα. Το επεξεργάζεται και το οργανώνει σε οπτικοακουστική αφήγηση για μαζικά ακροατήρια. Στη συνάφεια του διαδικτύου, των προσωπικών συνταγών και του food blogging η παγκοσμιοποιημένη τηλεόραση έγινε το πεδίο της αλλαγής για τα του φαγητού. Εκεί που η παραγωγή είχε δώσει τη θέση της στην κατανάλωση και που η κουζίνα ως τόπος παρασκευής είχε ερημώσει, τα μεσαία στρώματα οδηγήθηκαν σε μια τελείως διαφορετική εικονολογία του φαγητού. Οι ικανότητες των χεριών μας, η τεχνολογία των ειδικών

πολυμίξερ, το προσιτό όλων των υλικών όλων των μοστανιών του κόσμου, η νέα καλαισθησία έγιναν όργανα μιας γενικής μετάβασης: τις τελευταίες δεκαετίες το φαγητό έγινε απόλαυση διπλασιασμένη. Στο καταναλωτικό είδος που παρέχεται στα καλά εστιατόρια για την ηδονή του ουρανίσκου, την ενδυνάμωση της κοινωνικότητας και την καλλιέργεια του πνεύματος, προστέθηκε και η κατασκευαστική απόλαυση για το φαγητό. Η εστέτ στιγμή δεν είναι πλέον μόνον η απόλαυση του δέκτη καταναλωτή αλλά και εκείνη του ίδιου του μάγειρα. Μακριά από τους καταναγκασμούς της ζωής της πάλαι ποτέ νοικοκυράς, η μαγειρική απέκτησε τα πρόσχημα της νέας δεξιοτήτας, έγινε μαζικό εικονολογικό πεδίο και ταυτόχρονα σημείο ατομικής επιτυχίας του παρασκευαστή του φαγητού.

Ίσως μάλιστα αυτή η διολί-